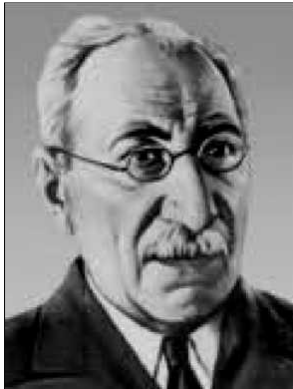

**ՀԱՅԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԵՐԱԽՏԱՎՈՐԸ. ՄԱՆՈՒԿ
ԽԱՉԱՏՈՒՐԻ ԱՔԵՂՅԱՆ
(Ծննդյան 160-ամյակի առթիվ)**

Լրացավ Հայաստանի գիտությունների ակադեմիայի հիմնադիր անդամ, ականավոր հայագետ, ակադեմիկոս Մանուկ Խաչատուրի Աբեղյանի ծննդյան 160-ամյակը:

Մ. Աբեղյանը ծնվել է 1865 թ. մարտի 17-ին Հին Նախիջևանի Աստապատ գյուղում (պատմական այս գյուղը 1960-ական թվականների երկրորդ կեսին Արաքսի ջրամբարը կառուցելիս անցել է ջրի տակ): Սկզբնական ու միջնակարգ կրթությունը ստացել է Էջմիածնի Գևորգյան ճեմարանում: 1885 թ. առաջ-

նակարգ մրցանագրով (դիպլոմով) ավարտելով ճեմարանը՝ մի քանի տարի Էջմիածնում, Շուշիում, Թիֆլիսում զբաղվել է մանկավարժական, գիտական և լրագրողական աշխատանքով: 1893 թ. հայ բարերար Ալեքսանդր Մանթաշյանի նյութական օժանդակությամբ մեկնում է Գերմանիա ուսանելու: Ենայի, ապա՝ Լայպցիգի, հետո Բեռլինի համալսարաններում խորամուխ է լինում բանասիրության և փիլիսոփայության մեջ: 1895 թ. գնում է Փարիզ և որպես բանասիրության ազատ ունկնդիր՝ մեկ տարի ուսանում Սորբոնի համալսարանում: Այստեղ Աբեղյանը հիմնավորապես տիրապետում է գերմաներեն ու ֆրանսերեն լեզուներին, խորանում գերմանա-ֆրանսիական դասական բանասիրության գլխավոր առարկաների մեջ (լեզու, պատմություն, գրականություն, գրականության տեսություն, փիլիսոփայություն), շփվում է ժամանակի մի շարք նշանավոր պրոֆեսորների, այդ թվում՝ անվանի հայագետներ Հ. Գեյցերի և Ա. Մեյերի հետ: 1898 թ. Աբեղյանն ավարտական քննություններ է հանձնում Ենայի համալսարանում՝ քննության գլխավոր ճյուղ ընտրելով ընդհանուր պատմությունը, իսկ երկրորդական ճյուղ՝ ընդհանուր փիլիսոփայությունն ու ֆրանսերենը: Այստեղ էլ նա գերմաներենով որպես ավարտական ատենախոսություն է ներկայացնում «Հայ ժողովրդական հավատալիքը» աշխատությունը (հրատարակվում է Լայպցիգում, 1899 թ.) և ստանում փիլիսոփայության դոկտորի աստիճան ու դիպլոմ:

Հայագիտության երախտավորը. Մանուկ Խաչատուրի Աբեղյան

1898 թ. Գերմանիայից վերադառնալով հայրենիք՝ Աբեղյանը զբաղվում է մանկավարժական, գրական-հասարակական և գիտահետազոտական արդյունավետ գործունեությամբ: Շուրջ 40 տարի պաշտոնավարել է ուսումնական հաստատություններում, որից 10 տարի՝ Թիֆլիսի Ներսիսյան, Հովնանյան և Շուշիի թեմական դպրոցներում, 30 տարի՝ Էջմիածնի Գևորգյան ճեմարանում, Թիֆլիսի Կովկասյան և Երևանի պետական համալսարաններում: Դրան զուգընթաց Աբեղյանը ծավալել է ազգային-հասարակական, գրական բեղմնավոր գործունեություն, ակտիվ մասնակցություն ունեցել մշակութային զանազան ընկերությունների ու կազմակերպությունների աշխատանքներին. Թիֆլիսում, Բաքվում, Երևանում և այլ վայրերում կարդացել է հրապարակային բազմաթիվ դասախոսություններ, եղել է Թիֆլիսի հայերեն գրքերի հրատարակության խմբագրական հանձնաժողովի անդամ, կատարել է Էջմիածնի գավառի հայ ուսուցիչների արհեստակցական միության մասնաճյուղի նախագահի պարտականությունը, ակտիվորեն աշխատակցել է «Նոր-դար», «Մուրճ», «Արարատ», «Ազգագրական հանդես», «Ժողովրդի Ձայն», «Նորք» և այլ թերթերի ու հանդեսների: Մ. Աբեղյանը եղել է Հայաստանի անկուսակցականների միության փոխնախագահը:

Շուրջ 60 տարի (1880-ականներից մինչև 1940-ականների կեսերը) Մ. Աբեղյանը ծավալել է գիտահետազոտական անխոնջ գործունեություն: Ըստ անվանի բանագետ, արեղյանագետ Ս. Հարությունյանի՝ նրա գիտական գործունեությունը ժամանակագրական առումով բաժանվում է երկու հիմնական շրջանի. առաջինն ընդգրկում է 1886–1893 թթ., այն է՝ «Սասնա ծռեր» հերոսավեպի Սրվանձությանից հետո երկրորդ պատումի գրառումից (1886 թ.՝ Գևորգյան ճեմարանի դռնապան մոկացի Նահապետից՝ Նախո քեռուց), 1888 թ. Շուշիում իր «Նմուշներ» խորագրով բանաստեղծությունների գրքի հրատարակումից, 1889 թ. «Դավիթ և Մհեր» պատումի տպագրումից, 1892 թ. Ն. Գոգոլի «Տարաս Բուլբան» թարգմանաբար հայերեն լույս ընծայելուց մինչև Եվրոպա մեկնելը: Երկրորդ շրջանն ընդգրկում է 1896–1897 թվականներից, այն է՝ «Գրական դպրոցներ» աշխատության տպագրությունից մինչև իր արգասավոր կյանքի ավարտը: Գիտական գործունեության երկրորդ շրջանում նա հանդես է գալիս իբրև՝ ա) **բանագետ և առասպելագետ** [«Հայ ժողովրդական առասպելները Մ. Խորենացու Հայոց պատմության մեջ» (Վաղարշապատ, 1900), «Հայ ժողովրդական վեպը» (Թիֆլիս, 1908), «Հին գուսանական ժողովրդական երգեր» (Երևան, 1931), «Հայ վիպական բանահյուսություն» (Երևան, 1930-ական թվականներ), «Ժողովրդական խաղիկներ» (Երևան,

1940), ««Վիշապներ» կոչված կոթողներն իբրև Աստղիկ-Դերկետո դիցուհու արձաններ» (Երևան, 1941), «Սասնա ծռերի» հինգ տասնյակ պատումների գիտական համահավաք (Կ. Մելիք-Օհանջանյանի ակտիվ համագործակցությամբ), որը հրատարակվում է Երևանում երեք գրքով՝ 1936, 1944, 1951 թթ. և այլն], բ) **գրականության տեսաբան ու պատմաբան** [«Ուրվագծեր 19-րդ դարու Հայոց գրականության պատմությունից» («Արարատ», 1908–1909), «Շարականների մասին» («Արարատ», 1912, № 7–8, 9, 10–11, 12), «Մ. Խորենացու «Հայոց պատմության» բաղդատական բնագիրը» (Թիֆլիս, 1913), «Ս. Գրիգոր Նարեկացի» («Ազգագրական հանդես», 1916), «Ընդհանուր տեսություն հայոց հին բանաստեղծության» (1917), «Հայոց միջնադարյան առակները և սոցիալական հարաբերությունները նրանց մեջ» (Երևան, 1935), «Մեսրոպ Մաշտոցը և հայ գրի ու գրականության սկիզբը» («Սովետական գրականություն», 1941 № 1, 2), «Կորյունի «Վարք Մաշտոցի» բաղդատական բնագիրը» (Երևան, 1941) և այլն], գ) **լեզվաբան քերականագետ ու տերմինաշինարար բառարանագիր** [«Աշխարհաբարի քերականություն» (Վաղարշապատ, 1906), «Աշխարհաբարի շարահյուսությունը» (Վաղարշապատ, 1912), «Ռուս-հայերեն իրավաբանական տերմինների առձեռն բառարան» (Թիֆլիս, 1919), «Ռուս-հայերեն ռազմական բառարան» (Երևան, 1925), «Հայոց լեզվի տեսություն» (Երևան, 1931), «Լատին-ռուս-հայերեն բժշկական բառարան» (մասնակի հեղինակակցությամբ, Երևան 1951) և այլն], դ) **հայ տաղաչափության գիտական համակարգող ու տեսաբան** [«Հայոց լեզվի տաղաչափություն: Մետրիկա» (Երևան, 1933)]¹:

Մեծանուն գիտնականի հայրենասիրությունը, լավատեսությունը, քաղաքական հեռատեսությունը և քաղաքացիական ազնվությունը, հարազատ ժողովրդի իղծերն ու ակնկալիքները, նրա քննադատական հատու խոսքն առանձնապես մեծ հնչեղություն ստացան 1918–1919 թթ. գրած և լայն հանրությանն անձանոթ գործերում: Մ. Աբեղյանի և այդ օրերի մասին իր հուշերում Ստ. Զորյանը գրում է. «... 1918–19 թթ. ես ճանաչեցի Աբեղյանին նաև որպես հայրենասերի: Ճիշտ է, այդ հայտնի է արդեն նրա գրական ուսումնասիրությունից, բայց այդ թվերին ես տեսա նրա հայրենասիրությունը կյանքում,

¹ Թվարկված աշխատությունների մասին մանրամասն տե՛ս Ս. Հարությունյան. Մանուկ Աբեղյան. գիտական վաստակի գնահատման ուրվագիծ (ծննդյան 140-ամյակի առթիվ). – «Պատմա-բանասիրական հանդես», 2006, № 1, էջ 6–26:

Հայագիտության երախտավորը. Մանուկ Խաչատուրի Աբեղյան

մեր ժողովրդի գլխին տեղացող շարունակական աղետների ժամանակ: Նա խորապես ապրում էր այդ աղետները և հանգիստ չունեց:

... Այդ աղետի օրերին, Աբեղյանը իրեն դրսևորում էր բացառիկ ձևով: Ծանր լուրերի, դեպքերի ազդեցության տակ շատերն ընկճվում էին, հուսահատվում և այլևս, կարծես ելք չէին տեսնում մեր ժողովրդի համար. Աբեղյանը, սակայն, թեև տխրում էր, տանջվում (մի անգամ ես մինչև իսկ տեսա նրան արտասովոր՝ էրզրումի, Կարսի անկման լուրն առնելուց հետո), բայց երբեք չէր կորցնում հույսն ու հավատը:

– Եղել են ավելի ծանր օրեր և աղետներ, բայց մեր ժողովուրդը գտել է մի ելք և բուժել է իր վերքերը, – ասում էր նա ամեն անգամ, երբ նկատում էր, որ շուրջը՝ զրուցակիցները ընկնում են հուսահատության մեջ:

Այդ օրերին սրտապանդիչ էր լսել այդպիսի խոսքեր, մանավանդ մի հեղինակավոր մարդուց, որը, զգում էիր, թե քաջատեղյակ էր հայ ժողովրդի անցյալին ու պատմությանը: Այս խոսքերն ասվում էին այնպիսի հավատով ու համոզիչ շեշտով, որ մարդ թեթևություն էր զգում և ինքն ևս տոգորվում էր հույսերով:

– Այո, հուսահատվելու կարիք չկա. ամեն ինչ դեռ կորած չէ ... »²:

Ստ. Զորյանի արձանագրած իրողության խոսուն վկայությունն են «Մանուկ Հայաստանը», «Հայեր և վրացիներ» ու «Լոռի (պատմական տեսություն)» հոդվածաշարերը:

Մ. Աբեղյանի գիտական ժառանգության հիմնական մասն ամփոփված է ութ հատորում: Սակայն կարևորագույն մի շարք գործեր դուրս են մնացել դրանցից: Այս շարքում առանձնակի տեղ է գրավում նրա պատմահրապարակախոսական ժառանգությունը: Ըստ այդմ՝ աչքի է զարնում «Մանուկ Հայաստանը» խոսուն վերնագրով հոդվածաշարը [«Ժողովրդի ծայն» (Թիֆլիս), 21, 28 սեպտեմբերի, 2 հոկտեմբերի 1918 թ.]՝ նվիրված Հայոց պետականության վերականգնմանը և այդ առնչությամբ ժամանակի մտավորականության պահվածքին:

1918 թ. մայիսի վերջերին՝ անկախ պետականության ձեռքբերումից հետո, Վրաստանի ղեկավարությունն իր ներքին ու արտաքին քաղաքականության մեջ սկսեց վարել ազգային խտրականություն, մասնավորապես՝ հայերի նկատմամբ: Դրա ցայտուն դրսևորումներից էին նրա՝ ընդգծված ու միտումնավոր հակահայկական գործողությունները: Լայնորեն հայտնի է թուրքական

² Ստ. Զորյան, Հուլիսի գիրք, Երևան, էջ 199–200:

Ջաքարյան Ա.

յաթաղանից ու ադրբեջանական հրոսակներից մագապուրծ Ջավախքի և Անդրկովկասի հայաշատ գավառներից՝ Նուխուց, Արեշից, Գյուկչայից, գաղթական հայության նկատմամբ ցուցաբերած դաժան վերաբերմունքը, երբ նրանց արգելվեց մուտք գործել Վրաստան՝ դրանով իսկ ցրտի, սովի ու հիվանդությունների ճիրաններում թողնելով Բակուրիանիի ու երկրամասի բարձրադիր լեռնային այլ վայրերում: Վրաց կառավարությունն իր քայլերով խոչընդոտում էր Վրաստանում բնակվող հայ ազգաբնակչությանը երկրի կյանքին լիիրավ մասնակից լինելուց՝ դա «արդարացնելով» նրանով, թե, իբր, վերջիններս իրենց հայտարարել են Հայաստանի Հանրապետության հպատակ: Հակահայկական քաղաքականության գագաթնակետը դարձավ 1918 թ. վերջին Հայաստանի նկատմամբ Վրաստանի սանձազերծած պատերազմը:

Մեր մեծերից Մ. Աբեղյանն առաջիններից էր, որ սթափության խրոխտ ծայն բարձրացրեց երկու հարևան ժողովուրդների միջև փոխադարձ անվստահության մթնոլորտ սերմանելու՝ վրաց կառավարության քաղաքականության դեմ: Դա իր մարմնավորումն է գտել մասնավորապես գիտնական-հրապարակախոսի «Հայեր և վրացիներ» վերնագրով հոդվածաշարում («Ժողովրդի Ձայն», սեպտեմբեր-հոկտեմբեր 1918 թ.):

1919 թ. հունվարի վերջերին «Ժողովրդի Ձայն» թերթում Մ. Աբեղյանը հրապարակում է «Լոռի (պատմական տեսություն)» հոդվածաշարը, որն առանձնանում է հայ և վրաց ժողովուրդների պատմական անցյալի, բարեկամության սթափ վերլուծությամբ ու ներկայացմամբ, այդ բարեկամության պահպանման շահախնդրությամբ: Նյութն ավարտվում է Վրաստանի ղեկավարությանն ուղղված խոհեմության ու զգաստության կոչով:

Նկատենք, որ վերոհիշյալ հոդվածաշարերը, նաև՝ Հայաստանի ԳԱ հիմնադիր նիստում Մ. Աբեղյանի ելույթի տեքստը՝ Հայաստանի Հանրապետության գիտությունների ազգային ակադեմիայի 70-ամյա հոբելյանին ընդառաջ, տողերիս հեղինակը 2013 թ. հրատարակել է «Էջեր Մանուկ Աբեղյանի պատմահրապարակախոսական ժառանգությունից» ժողովածուում:

1921 թ. Հայաստանի լուսժողովոմի հանձնարարությամբ Մ. Աբեղյանը պատրաստում է հայոց լեզվի ուղղագրության ռեֆորմի նախագիծը, որի հիման վրա և ժողովոմխորհը 1922 թ. հրապարակում է նոր ուղղագրության դեկրետը՝ նպատակ ունենալով դյուրացնել մասսայական ուսուցման գործը: Ինչպես ժամանակին նկատել է ակադեմիկոս Գ. Ջահուկյանն իր «Մանուկ Աբեղյանի լեզվագիտական հայացքների արդիական արժեքը» թեմայով զեկուցման մեջ, Մ. Աբեղյանի ձեռնարկած ուղղագրական ռեֆորմը բխում էր մեր

Հայագիտության երախտավորը. Մանուկ Խաչատուրի Աբեղյան

իրականության մեջ տիրող վիճակից և նպատակ ունեւ վերացնել ուղղագրության մեջ առկա քառսը, նորմավորել լեզվական իրողությունները: Ճիշտ է նոր ուղղագրությունն իր ժամանակին և այժմ էլ հանդիպում է որոշակի ընդդիմության, սակայն այն լիովին համապատասխանում է արդի հայերենի պահանջներին և հիմնավորված է հնչյունաբանորեն, մանկավարժորեն և պատմականորեն³:

Մեծանուն գիտնականի գիտահետազոտական աշխատանքը հատկապես արգասավոր է եղել կյանքի վերջին երկու տասնամյակներին, երբ ի հայտ է եկել գիտամանկավարժական կազմակերպչի նրա անուրանալի ծիրքը: Մ. Աբեղյանը 1923–1925 թթ. վարել է Երևանի պետական համալսարանի պատմագրական ֆակուլտետի դեկանի պաշտոնը: 1925–1930 թթ. եղել է ՀԽՍՀ գիտության և արվեստի ինստիտուտի խորհրդի նախագահը: Վերջինս, փաստորեն, մեզանում եղել է հայագիտական առաջին կենտրոնը՝ իր բաժանմունքներով: Մ. Աբեղյանն աչքերի հիվանդության պատճառով 1931 թ. հրաժարվել է Երևանի պետհամալսարանում դասավանդելուց և անցել կենսաթոշակի: 1931–1944 թթ. նա եղել է Հայաստանի կուլտուրայի պատմության, Պատմության և գրականության ինստիտուտների նախագահության անդամ, ԽՍՀՄ ԳԱ հայկական մասնաճյուղի գրականության և լեզվի ինստիտուտի գիտական խորհրդի անդամ, Գիտությունների ակադեմիայի գրականության ինստիտուտի հին գրականության և ժողովրդական բանահյուսության բաժնի վարիչ, ավագ գիտական աշխատակից: Ի դեպ, 1932 թ. հայագետն ընտրվում է Հայաստանի Կենտգործկոմի նախագահությանն առընթեր կազմված ՀԽՍՀ բնակավայրերի անունների ճշգրտման ու ձևավորման հանրապետական հանձնաժողովի նախագահ և տերմինաբանական հանձնաժողովի անդամ: Այդ ընթացքում կազմակերպում է Հ. Պարոնյանի երկերի հրատարակությունը, Շիրվանզադեի հոբելյանի անցկացումը: Վստահորեն կարելի է ասել, որ նրան է պատկանում «Սասունցի Դավիթ» էպոսի համահավաք տեքստի պատրաստման և 1939 թ. էպոսի 1000-ամյա հոբելյանի անցկացման գաղափարը: Ի դեպ, հարկ է նշել, որ Հայաստանում չի եղել որևէ կարևոր մշակութային միջոցառում, որին օժանդակած ու մասնակցած չլինի Մ. Աբեղյանը:

Իր գիտական, հասարակական-մանկավարժական երկարամյա գործունեության համար Մ. Աբեղյանը գնահատվել ու մեծարվել է Խորհրդային Հա-

³ Տե՛ս Սիմոնյան Հ.Ա., Գիտական նստաշրջան՝ նվիրված Մանուկ Աբեղյանի ծննդյան 125-ամյակին. – «Պատմա-բանասիրական հանդես», 1990, № 1, էջ 242:

Չաքարյան Ա.

յաստանի կառավարության կողմից: 1925–1931 թթ. նա ընտրվել է Հայաստանի և Անդրկովկասի Կենտրոնական Գործադիր կոմիտեների անդամ: 1935 թ. նրան շնորհվել է գիտության վաստակավոր գործչի կոչում և հասարակական գիտությունների դոկտորի աստիճան՝ առանց ատենախոսության պաշտպանության (հրապարակված գիտական աշխատությունների հիման վրա):

1940 թ. Մ. Աբեղյանը պարգևատրվել է ՀԽՍՀ Գերագույն խորհրդի նախագահության պատվոգրով:

Մ. Աբեղյանին քանիցս առաջարկվել է ստանձնել Ակադեմիայի գրականության ինստիտուտի դիրեկտորի պաշտոնը, սակայն նա հրաժարվել է՝ պատճառաբանելով իր «անբավարար ուժերն» ու «սուղ ժամանակը»: «Չափազանց շնորհակալ եմ, որ երեկ ուղարկեցիք ինձ Հայկ. Գիտ. Ակադեմիայի գրականության ինստիտուտի Կանոնադրությունը, «բացատրական գրությամբ» և «շտատների նախագծով» հանդերձ: Դրանցով ես ծանոթացա այն բազմաթիվ ու բազմազան պարտականություններին, որ Գրակ. ինստիտուտի դիրեկտորը պիտի կատարի ինքը մենակ, – 1944 թ. հունվարի 3-ին գրում է Մ. Աբեղյանը Գիտությունների ակադեմիայի գիտական քարտուղար Խ. Մոմճյանին: – Արդ՝ նկատի ունենալով իմ անբավարար ուժերը և սուղ ժամանակը՝ ես ինձ անկարող եմ համարում ըստ պատշաճի կատարելու նույն ինստիտուտի դիրեկտորի պաշտոնը: Ուստի դարձյալ խնդրում եմ՝ այլևս նկատի չունենաք իմ թեկնածությունը: Համոզված եղեք, որ եթե կարողանայի՝ չէի հրաժարվիլ այդ գործից: Խնդրում եմ այս մասին հայտնեք և ակադ. Օրբելուն»⁴:

Ռազմաճակատում անհայտ կորած որդու վիշտը, պատերազմական ծանր օրերը, վատթարացող առողջությունը գիտության «հսկա կաղնուն» հասցնում են մահվան դուռ. մեծանուն գիտնականն ու քաղաքացին 1944 թ. սեպտեմբերի 25-ին՝ 79 տարեկան հասակում կնքում է իր մահկանացուն: Հուղարկավորությունը կատարվում է Գիտությունների ակադեմիայի նիստերի դահլիճից՝ հոկտեմբերի 1-ին: Կառավարության որոշմամբ նրան թաղում են Երևանի քաղաքային պանթեոնում: Մ. Աբեղյանի հիշատակը հավերժացնելու համար Հայաստանի կառավարությունը հատուկ որոշում է ընդունում՝ Հայաստանի ակադեմիայի գրականության ինստիտուտը և Երևանի հայկական միջնակարգ դպրոցներից մեկը կոչել Մանուկ Աբեղյանի անունով, հրատարակել նրա երկերի լիակատար ժողովածուն, սահմանել Աբեղյանի անվան ուսանողական և ասպիրանտական թոշակներ՝ Երևանի պետական համալսարան-

⁴ ՀՀ գրականության և արվեստի թանգարան, Մ. Աբեղյանի ֆոնդ, № 98 (ինքնագիր):

Հայագիտության երախտավորը. Մանուկ Խաչատուրի Աբեղյան

նում, Խ. Աբովյանի անվան մանկավարժական ինստիտուտում և Ակադեմիայի գրականության ինստիտուտում:

Նկատենք, որ Մ. Աբեղյանի անվան գրականության ինստիտուտն արդեն իսկ 1945 թ. լույս է ընծայում նրա «Հայոց հին գրականության պատմություն» աշխատության Ա հատորը, 1946 թ.⁵ Բ հատորը: 1946 թ. հրատարակած «Գրական-բանասիրական հետախուզումներ»-ի առաջին գիրքը ինստիտուտը նվիրել է մեծ հայագետի հիշատակին, նրա տարելիցների կապակցությամբ հրավիրվել են գիտական նստաշրջաններ, տպագրվել հոբելյանական բովանդակալից և արժեքավոր հոդվածներ (Ե. Տեր-Մինասյան, Խ. Սարգսյան, Արտ. Աբեղյան, Ա. Ղանալանյան, Կ. Մելիք-Օհանջանյան, Ս. Հարությունյան և այլք): Մ. Աբեղյանի կյանքն ու գիտական ժառանգության քննությունը դարձել է նաև մենագրական հատուկ հետազոտման առարկա. անվանի բանագետ Ս. Հարությունյանը լույս է ընծայել առաջին ամբողջական ստվար աշխատությունը, որտեղ XIX դարի երկրորդ և XX դարի առաջին կեսերի հայ ազգային, քաղաքական ու գիտամշակութային կյանքի տեսադաշտի վրա բացահայտել ու արժևորել է Մ. Աբեղյանի տեղն ու դերը հայագիտության զարգացման պատմության մեջ⁵:

Հայագիտության երախտավորի գիտական հարուստ և հսկայածավալ ժառանգության հիմնական մասը լույս է տեսել 1966–1985 թթ.⁶ 8 հատորով:

Դրանցում ընդգրկված են հայագետի ինչպես հիմնարար հետազոտությունները, որոնք վերաբերում են հայոց բանասիրության բոլոր բնագավառներին՝ գրականագիտության, լեզվաբանության և պատմության, բանագիտության ու տաղաչափության հարցերին, այնպես էլ հայագիտության պատմության մեջ բացառիկ դեր խաղացած մանր հետազոտությունները, մատենախոսությունները և բանավիճային հոդվածներն ու աշխատությունները, հուշերն ու գրական դիմանկարները: Աբեղյանի գիտական ժառանգության հրատարակության գործը, սակայն, անավարտ է մնացել, քանզի կարևորագույն մի շարք գործեր դուրս են մնացել հրատարակված հատորներից: Երկերի մեջ չեն ընդգրկվել նրա գեղարվեստական և թարգմանական գործերը, դասագրքերի ու ձեռնարկների մի մասը, հրապարակախոսական և այլ կարգի մի շարք հոդվածներ ու գրախոսություններ (մեծ մասամբ՝ «Վարսամ» ու «Գիսավոր» ծածկանուններով), բանահյուսական և պատմագրական սկզբնաղբյուրների հրատարակություններ (ժողովածուներ, բնագրեր):

⁵ Տե՛ս Ս. Հարությունյան. Մանուկ Աբեղյան: Կյանքն ու գործը, Երևան, 1970:

Զաքարյան Ա.

... Վերհանելով մեծ հայագետի, քաղաքացու և հայրենասերի բացառիկ կերպարը՝ Ավ. Իսահակյանը Մ. Աբեղյանի թաղման արարողության ժամանակ արտասանած իր հրաժեշտի խոսքում ասել է, որ առանց նրա «անկարելի է պատկերացնել մեր կուլտուրական կյանքը»⁶:

ԱՆՈՒՇԱՎԱՆ ԶԱՔԱՐՅԱՆ*

*Բանասիրական գիտությունների դոկտոր,
ՀՀ ԳԱԱ «Պատմաբանասիրական հանդես»-ի գլխավոր խմբագիր,
ՀՀ ԳԱԱ արվեստի ինստիտուտի սփյուռքահայ
արվեստի և միջազգային կապերի բաժնի ավագ գիտաշխատող*

anushavan.zakaryan@arts.sci.am

0009-0008-4762-4124

DOI: 10.54503/1829-4073-2025.1.194-202

⁶ Հ.Ա. Սիմոնյան, նշվ. հոդվ., էջ 244:

* Հոդվածը ներկայացվել է 20.02.25, գրախոսվել է 12.05.25, ընդունվել է տպագրության 30.04.25:

© 2025 հեղինակ(ներ): Բաց հասանելիությամբ հոդված է՝ Creative Commons լիցենզիայի (ոչ առևտրային 4.0 միջազգային լիցենզիա) պայմաններին համապատասխան: